

LBRIS

We know
books

NIGEL WARBURTON

MICĂ ISTORIE A FILOSOFIEI

Traducere din limba engleză de
ANA-MARIA DATCU

LITERA

București

CUPRINS

1. OMUL CARE PUNEA ÎNTREBĂRI. SOCRATE ȘI PLATON.....	7
2. FERICIREA AUTENTICĂ. ARISTOTEL.....	17
3. NU ȘTIM NIMIC. PYRRHON	26
4. CALEA GRĂDINII. EPICUR.....	35
5. ÎNVAȚĂ SĂ NU-ȚI PESE. EPICTET, CICERO, SENECA	43
6. CINE TRAGE SFORILE? AUGUSTIN.....	51
7. CONSOLAREA FILOSOFIEI. BOETHIUS	59
8. INSULA PERFECTĂ. ANSELM ȘI TOMA DIN AQUINO	67
9. VULPEA ȘI LEUL. NICCOLÒ MACHIAVELLI	74
10. DIFICILĂ, BRUTALĂ ȘI SCURTĂ. THOMAS HOBBS.....	82
11. OARE VISEZI? RENÉ DESCARTES.....	89
12. JOCURILE SUNT FĂCUTE! BLAISE PASCAL.....	98
13. ȘLEFUITORUL DE LENTILE. BARUCH SPINOZA	106
14. PRINȚUL ȘI CIZMARUL. JOHN LOCKE ȘI THOMAS REID	113
15. ELEFANTUL DIN ÎNCĂPERE. GEORGE BERKELEY (ȘI JOHN LOCKE).....	120
16. CEA MAI BUNĂ DINTRE TOATE LUMILE POSIBILE? VOLTAIRE ȘI GOTTFRIED LEIBNIZ	128
17. CEASORNICARUL IMAGINAR. DAVID HUME.....	136
18. NĂSCUȚI LIBERI. JEAN-JACQUES ROUSSEAU.....	145
19. REALITATEA PRIN LENTILE ROZ. IMMANUEL KANT (1).....	152

20. ȘI DACĂ TOȚI AR FACE ASTA? IMMANUEL KANT (2).....	159
21. BEATITUDINEA PRACTICĂ. JEREMY BENTHAM.....	167
22. BUFNIȚA MINERVEI. GEORG W.F. HEGEL.....	174
23. FĂRÂME DE REALITATE. ARTHUR SCHOPENHAUER.....	182
24. SPAȚIU PENTRU A CREȘTE. JOHN STUART MILL.....	190
25. DESIGN NEINTELIGENT. CHARLES DARWIN.....	199
26. SACRIFICIILE VIEȚII. SØREN KIERKEGAARD.....	208
27. PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ! KARL MARX.....	215
28. ȘI CE DACĂ? C.S. PEIRCE ȘI WILLIAM JAMES.....	223
29. MOARTEA LUI DUMNEZEU. FRIEDRICH NIETZSCHE.....	232
30. GÂNDURI DEGHIZATE. SIGMUND FREUD.....	239
31. ESTE ACTUALUL REGE AL FRANȚEI CHEL? BERTRAND RUSSELL.....	247
32. HUO! URAAA! ALFRED JULES AYER.....	255
33. ANGOASA LIBERTĂȚII. JEAN-PAUL SARTRE, SIMONE DE BEAUVOIR ȘI ALBERT CAMUS.....	263
34. VRĂJIT DE LIMBAJ. LUDWIG WITTGENSTEIN.....	271
35. OMUL CARE NU PUNEA ÎNTREBĂRI. HANNAH ARENDT.....	279
36. ÎNVĂȚAREA DIN GREȘELI. KARL POPPER ȘI THOMAS KUHN.....	287
37. TRENUL SCĂPAT DE SUB CONTROL ȘI VIOLONISTUL NEDORIT. PHILIPPA FOOT ȘI JUDITH JARVIS THOMSON.....	297
38. DREPTATE PRIN IGNORANȚĂ. JOHN RAWLS.....	304
39. POT COMPUTERELE SĂ GÂNDEASCĂ? ALAN TURING ȘI JOHN SEARLE.....	312
40. UN TĂUN MODERN. PETER SINGER.....	318
INDICE.....	327

OMUL CARE PUNEA ÎNTREBĂRI. SOCRATE ȘI PLATON

Cu vreo 2 000 de ani în urmă, în Atena, un om era condamnat la moarte pentru că punea prea multe întrebări. Mai existaseră filosofi înaintea lui, însă abia cu Socrate a luat avânt subiectul realității. Dacă ar fi ca filosofia să aibă un sfânt protector, acela ar fi Socrate.

Cârn, îndesat, ponosit și cam ciudat, Socrate nu se potrivea deloc niciunde. Deși urâtel din punct de vedere fizic și cam nespălat, era extrem de charismatic și strălucitor de inteligent. Toți atenienii erau de acord că nu mai existase nimeni ca el până atunci și că probabil nici nu va mai exista. Socrate era unic. Dar era și extrem de enervant. Se considera unul dintre acei tăuni cu înțepătura neplăcută, o viespe. Astfel de insecte sunt enervante, dar nu fac prea mult rău. Însă nu toți

atenienii erau de acord cu asta. Unii îl iubeau; alții considerau că are o influență periculoasă.

În tinerețe, Socrate fusese un soldat curajos în războaiele peloponesiace, împotriva spartanilor și a aliaților lor. Când a ajuns în floarea vârstei, bântuia prin piața cetății (*agora*), oprind când și când câte un om pentru a-i pune întrebări ciudate. Practic, numai atât făcea – mai mult sau mai puțin. Însă întrebările lui erau extrem de interesante și de importante. Păreau cât se poate de inofensive, dar nu erau deloc așa.

Un exemplu în acest sens este conversația cu Euthydemos. Socrate îl întreabă dacă a înșela poate fi socotit un lucru imoral. Evident că este, îi răspunde Euthydemos. Lui i se pare că așa ceva este evident de la sine. Dar dacă – îl întreabă Socrate – prietenul tău s-ar simți foarte deprimat și ar ajunge în pragul sinuciderii, iar tu i-ai fura cuțitul? N-ar fi și acesta un act de înșelăciune? Bineînțeles că este. Însă nu este mai degrabă *moral*, decât *imoral*, să faci una ca asta? Este un lucru bun, nu este un lucru rău, în ciuda faptului că ar fi un act de înșelăciune. Da, spune Euthydemos, care deja este prins în corzi. Folosind contraexemple istețe, Socrate tocmai a demonstrat că afirmația generală a lui Euthydemos, cum că a înșela este ceva imoral, nu e valabilă în orice situație. Euthydemos nu își dăduse seama de acest lucru până atunci...

Socrate a demonstrat, în nenumărate rânduri, că oamenii pe care îi întâlnea în agora nu știau, de fapt, nimic despre ceea ce își imaginau că știu. Un comandat militar era în stare să înceapă o conversație

simțindu-se perfect încrezător în sine că știe ce înseamnă curajul, dar, numai vreo douăzeci de minute în compania lui Socrate, putea să plece complet confuz. Probabil că acest tip de experiență era foarte debusolant. Lui Socrate îi plăcea să dea în vileag limitele a ceea ce oamenii își imaginau că înțeleg și să pună la îndoială asumptiile pe baza cărora ei își construiau viața. O conversație în care toată lumea ajungea să-și dea seama că nu știe mare lucru constituia un succes pentru el. I se părea că este ceva mult mai bun decât a continua să crezi că înțelegi ceva când, de fapt, nu înțelegi nimic.

În Atena acelor vremuri, fiii oamenilor bogați erau trimiși să studieze cu sofistii. Aceștia erau profesori iscusiți și își învățau elevii cum să stăpânească arta construirii de discursuri. Sofistii cereau bani mulți pentru aceasta. Socrate, însă, nu cerea nimic în schimbul serviciilor sale. De fapt, el chiar susținea că nu știe nimic, așa încât, la urma urmei, cum ar fi putut să predea ceva? Însă asta nu-i oprea pe discipoli să vină la el și să se hrănească din conversațiile lui. Iar această atitudine nu-l făcea deloc popular în rândul sofistilor.

Într-o zi, prietenul său Chairephon a mers la oracolul din Delfi al lui Apollo. Oracolul era o bătrână înțeleaptă, o sibilă, care răspundea la întrebările oamenilor veniți la templu. De obicei, răspunsurile ei luau forma unei enigme sau a unei ghicitori. Chairephon a întrebat-o: „Există cineva mai înțelept decât Socrate?” „Nu“, a venit răspunsul. „Nimeni nu este mai înțelept decât Socrate.“

Când Chairephon i-a povestit lui Socrate despre răspuns, acestuia nu i-a venit să creadă la început. Era chiar nedumerit. „Cum de sunt eu cel mai înțelept om din Atena de vreme ce cunosc atât de puține lucruri?“, s-a mirat el. Așa că și-a petrecut următorii ani luându-i pe oameni la întrebări ca să vadă dacă există cineva mai înțelept decât el. În cele din urmă, și-a dat seama ce dorise să spună oracolul și că avusese dreptate. Mulți oameni erau buni la diferite lucruri pe care le făceau: tâmplarii erau buni la tâmplărie, soldații se pricepeau la lupte. Însă nici unul dintre aceștia nu era, de fapt, înțelept. Nici unul nu avea habar cu adevărat despre ce vorbea.

Termenul „filosof“ provine din cuvinte grecești care înseamnă „iubire de înțelepciune“. Filosofia occidentală, tradiția de gândire în care se înscrie cartea de față, s-a răspândit din Grecia Antică în zone întinse și îndepărtate din lume, uneori lăsându-se infuzată de idei orientale. Felul de înțelepciune pe care îl cultivă filosofia occidentală prețuiește argumentarea, rațiunea și punerea la îndoială prin întrebări, nu simpla credință în anumite lucruri doar pentru că cineva important ți-a spus că ar fi adevărate. Pentru Socrate, înțelepciunea însemna nu să ai multe cunoștințe sau să știi cum se face un anumit lucru, ci să înțelegi adevărata natură a existenței noastre, inclusiv limitele a ceea ce putem cunoaște. Și filosofii din ziua de azi fac, mai mult sau mai puțin, ceea ce făcea Socrate: pun întrebări dure, analizează motive și dovezi, se luptă să răspundă la unele dintre cele mai importante întrebări pe care ni le putem pune despre natura realității

și despre cum ar trebui să ne trăim viața. Totuși, spre deosebire de Socrate, filosofii moderni au avantajul a cel puțin 2 500 de ani de gândire filosofică pe care să se bazeze. Cartea de față examinează ideile câtorva gânditori de seamă care se înscriu în tradiția filosofică occidentală, inițiată de Socrate.

Ceea ce îl făcea pe Socrate să fie atât de înțelept era faptul că nu contenea să adreseze întrebări și că era mereu dispus să-și pună în discuție ideile. Viața, spunea el, merită trăită numai dacă te gândești cu adevărat la ceea ce faci. O existență neexaminată este suficient de bună pentru un animal, dar nu și pentru ființele umane.

Cu totul neobișnuit pentru un filosof, Socrate a refuzat să-și noteze vreunul dintre gânduri. El considera că a comunica prin viu grai este mult mai benefic decât a comunica prin scris. Cuvintele scrise nu-ți pot răspunde, nu-ți pot explica nimic atunci când nu înțelegi ceva din ce-ți comunică ele. Socrate susținea că dialogul față în față este cu mult mai bun. În cadrul unei conversații, putem să ținem cont de tipul de persoană cu care stăm de vorbă și să ne adaptăm modul de a vorbi astfel încât mesajul nostru să ajungă la celălalt.

Întrucât Socrate a refuzat să lase ceva scris, cunoaștem destul de multe despre ceea ce a gândit și a argumentat acest mare om prin operele celui mai ilustru discipol al său, Platon. Acesta a notat mai multe conversații care au avut loc între Socrate și oamenii pe care el îi lua la întrebări. Aceste scrieri sunt cunoscute azi drept „dialogurile platoniciene” și constituie o magnifică operă deopotrivă literară și filosofică;

din anumite perspective, Platon a fost un Shakespeare al vremurilor sale. Citind aceste dialoguri, aflăm câte ceva despre cum era Socrate, despre cât era de isteț și de enervant, uneori.

De fapt, lucrurile nu sunt deloc atât de limpezi, întrucât nu ne putem da seama când scria Platon despre ceea ce credea cu adevărat Socrate sau când își punea propriile idei în gura personajului pe care îl numește „Socrate”, idei care îi aparțin în realitate lui Platon.

Una dintre ideile despre care oamenii cred că îi aparține, de fapt, lui Platon, nu lui Socrate, este aceea că lumea nu este deloc ceea ce pare a fi. Există o diferență semnificativă între aparență și realitate. Majoritatea considerăm aparența ca fiind realitate. Credem că înțelegem, dar, de fapt, nu înțelegem nimic. Platon considera că numai filosofii pot înțelege cum este lumea cu adevărat. Ei descoperă natura realității prin gândire, nu bazându-se pe ceea ce le spun propriile simțuri.

Pentru a-și demonstra punctul de vedere, Platon descrie o peșteră. În această peșteră imaginară există niște oameni legați în lanțuri și ținuti cu fața la un perete. Ei pot să vadă în fața lor numai niște umbre tremurătoare, pe care le consideră a fi adevăratele lucruri. Însă ele nu sunt așa. Ceea ce văd ei sunt numai umbre aruncate de obiecte ținute în lumina unui foc aflat în spatele lor. Acești oameni își petrec toată viața crezând că umbrele proiectate pe perete constituie lumea reală. Apoi, unul dintre ei reușește să se elibereze de lanțurile sale și se întoarce cu fața spre foc. Privirea îi este încețoșată la început, dar apoi începe să-și dea seama unde se află. Se îndreaptă

împleticindu-se spre ieșirea din peșteră și în cele din urmă ajunge să poată privi direct Soarele. Când se întoarce în peșteră, nimeni nu crede ceea ce spune el despre lumea de afară.

Filosoful este precum acest om care se eliberează. El vede dincolo de aparențe. Oamenii obișnuiți nu-și dau prea multe seama despre realitate întrucât se mulțumesc să privească numai la ce se află dinaintea ochilor lor, în loc să se gândească în profunzime la realitate. Însă aparențele sunt înșelătoare. Ceea ce văd astfel de oameni sunt umbrele, nu realitatea.

Această poveste cu peștera are legătură cu ceea ce avea să fie cunoscut ulterior drept „teoria platoniciană a Formelor/Ideilor“. Cel mai simplu mod de a o înțelege este prin intermediul unui exemplu. Gândește-te la toate cercurile pe care l-ai văzut în viața ta. Era vreunul dintre ele un cerc perfect? Nu. Nici măcar unul dintre ele nu era perfect la modul absolut. Într-un cerc perfect, fiecare punct de pe circumferință se află la exact aceeași distanță de centru. Cercurile reale nu îndeplinesc niciodată această condiție. Dar tu ai înțeles ceea ce am vrut să spun atunci când am folosit cuvintele „cerc perfect“. Așadar, ce este un cerc perfect? Platon ar spune că ideea de cerc perfect este Forma/Ideea de Cerc. Dacă vrei să înțelegi ce este un cerc, ar trebui să-ți îndrepti atenția asupra Formei/Ideii de Cerc, nu asupra cercurilor propriu-zise pe care le poți desena sau pe care le poți experimenta prin simțul văzului, căci fiecare dintre acestea este imperfect din cel puțin un punct de vedere. Tot astfel, gândea Platon, dacă vrei să înțelegi ce este binele, atunci trebuie să te concentrezi

asupra Formei/Ideii de Bine, nu asupra exemplelor particulare de bine pe care le observi. Filosofii sunt oamenii cei mai potriviți pentru a se gândi la Forme/Ideii în acest mod abstract; oamenii obișnuiți se lasă adeseori induși în eroare de lume deoarece se bazează prea mult pe simțurile lor.

Întrucât filosofii sunt atât de pricepuți la a gândi realitatea, Platon considera că ei ar trebui să conducă și să dețină toată puterea politică. În *Republica*, cea mai cunoscută dintre operele sale, el descrie o societate imaginară perfectă. Filosofii ar trebui să se afle în fruntea ei și ei ar beneficia de educație specială; însă va trebui ca ei să-și sacrifice propriile plăceri de dragul cetățenilor pe care i-ar conduce. La nivelul inferior lor s-ar afla războinicii, antrenați să-și apere patria, iar la nivelul imediat inferior acestora se vor afla lucrătorii. Aceste trei categorii de oameni ar urma să se afle într-un echilibru perfect, se gândea Platon, un echilibru care ar fi precum o minte bine echilibrată, cu partea ei rațională ținând sub control emoțiile și dorințele. Din păcate, acest model de societate este profund antidemocratic și i-ar ține pe oameni sub control printr-o combinație de minciuni și forță. Platon ar fi interzis într-o astfel de cetate majoritatea artelor întrucât considera că ele oferă o falsă reprezentare a realității. Pictorii zugrăvesc aparențe, iar aparențele sunt copii înșelătoare ale Formelor/Ideilor. În republica ideală a lui Platon, fiecare aspect al vieții ar fi controlat strict de către cei aflați la conducere. Adică o astfel de cetate ar fi ceea ce numim acum stat totalitarist. Platon considera că a-i lăsa pe oameni să voteze echivalează cu a-i lăsa

pe pasageri să conducă o corabie: este mai bine să-i lași la cârmă pe oamenii care chiar se pricep la așa ceva.

Atena secolului al V-lea î.Hr. era destul de diferită de societatea pe care și-a imaginat-o Platon în *Republica*. Era un fel de democrație electivă, deși numai 10% din populație avea drept de vot. Femeile și sclavii, de pildă, erau excluși din start. Însă cei care aveau statut de cetățeni erau egali în fața legii și exista un sistem elaborat de alegeri prin tragere la sorți pentru a asigura faptul că toți au șanse egale de a participa la adoptarea tuturor deciziilor politice.

Atena nu-l prețuia pe Socrate la fel de mult pe cât l-a prețuit Platon. Ba dimpotrivă. Numeroși atenieni considerau că Socrate este periculos și că le subminează intenționat legitimitatea de a participa la conducerea cetății. În anul 399 î.Hr., când Socrate avea 70 de ani, unul dintre atenieni, Meletos, l-a dat în judecată. El pretindea că Socrate îi nesocotește pe zeii atenieni și că ar introduce zei noi. De asemenea, el sugera că Socrate îi învață pe tinerii atenieni să se poarte inadecvat, încurajându-i să se întoarcă împotriva autorităților. Aceste două acuzații erau extrem de grave. Este dificil să ne dăm seama acum cât erau de justificate la vremea aceea. Poate că Socrate chiar își încuraja elevii să nu urmeze religia oficială și există dovezi ce demonstrează că îi plăcea să-și bată joc de democrația ateniană. Ar fi fost ceva pe măsura caracterului său. Însă este cert că numeroși atenieni au crezut în aceste acuzații.

Ei au votat pro sau contra vinovăției lui. Puțin peste jumătate din cei 501 cetățeni care formau imensa Curte